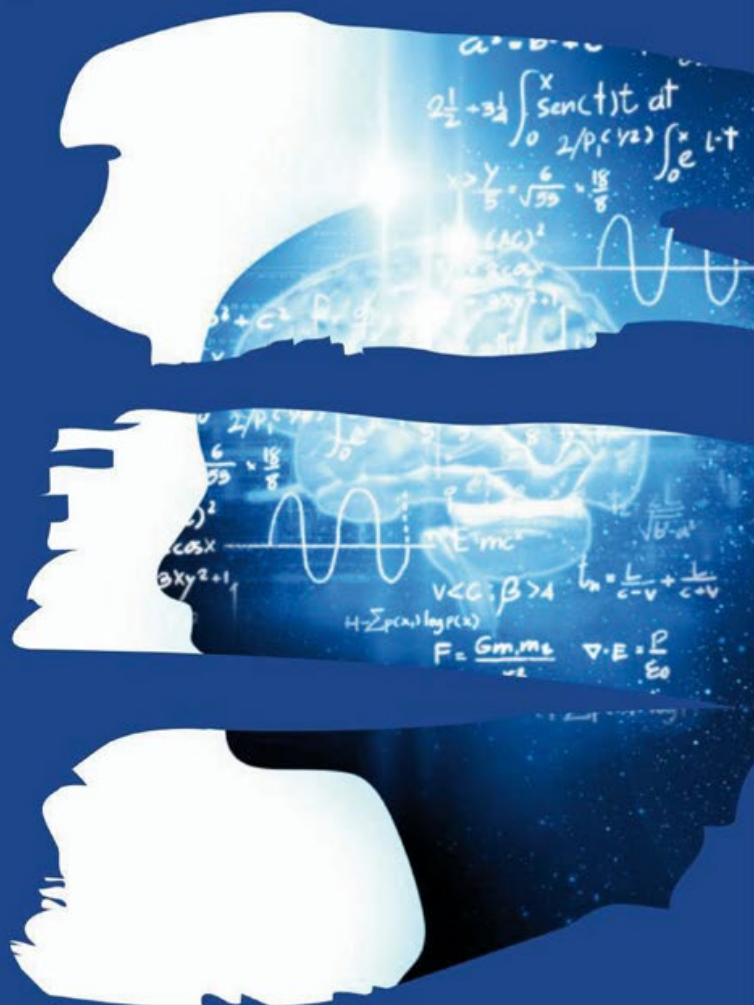

Наукові перспективи
Видавнича група

ВІСНИК науки та
освіти
ISSN 2786-6165 (ONLINE)

серії: філологія, культура і мистецтво,
педагогіка, історія та археологія, соціологія

Bulletin of Science and Education

№ 10(40) 2025

УДК 621.31.048.015 (477.54) «1921-1934»

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-10\(40\)-2900-2912](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-10(40)-2900-2912)

Харламов Михайло Іванович доктор історичних наук, професор, професор кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін, Національний університет цивільного захисту України, м. Черкаси, <https://orcid.org/0000-0002-5289-0290>

Косяк Світлана Михайлівна кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін, Національний університет цивільного захисту України, м. Черкаси, <https://orcid.org/0000-0002-9817-5743>

Логовський Ігор Миколайович кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних відносин та політичної філософії, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, м. Харків, <https://orcid.org/0000-0002-3975-9503>.

Трипольська Катерина Сергіївна здобувачка освіти 3 курсу навчально-наукового інституту пожежної та техногенної безпеки, Національний університет цивільного захисту України, м. Черкаси

ДЕРЖАВНІ ЗАХОДИ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ З ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ В УСРР (1921-1934 РР.)

Анотація. У цій науковій роботі розглядаються та аналізуються основні особливості державних заходів по боротьбі з пожежами, а також специфіка нормативно-правових актів (законів, положень, розпоряджень, інструкцій) з пожежної безпеки на території Української Соціалістичної Радянської Республіки (УСРР) у 1921-1934 роках. Розглядаються маловивчені та недосліджені історичні проблеми реалізації державних заходів протипожежного спрямування в колгоспах, радгоспах, машинно-тракторних станціях та загалом в сільських ареалах, а також на промислових підприємствах та в міській зоні української радянської республіки. Вивчаються також особливості державних нормативно-правових актів в галузі пожежної охорони, їх реалізація на практиці на території УСРР в роки нової економічної політики та утвердження сталінського тоталітарного режиму. Зроблено наступні висновки, що заходи держави з поліпшення протипожежної боротьби та реалізація нормативно-правових актів з

пожежної охорони в українській радянській республіці на початку досліджуваного періоду стикалися зі значними соціально-економічними та правовими складнощами (економіка української республіки на початку 1920-х років ще не оговталася від тривалих бойових дій, не вистачало фінансів, кваліфікованих кадрів та матеріально-технічного оснащення тощо). Однак, вже до середини двадцятих років XX століття ситуація із пожежною безпекою поступово покращилася. Державні заходи та реалізація законів і постанов різних рівнів з пожежної безпеки позитивним чином вплинули на загальний стан «пожежності» в УСРР до 1927 року. Однак, у зв'язку із згортанням нової економічної політики, встановленням і утвердженням тоталітарного режиму в Україні наприкінці 1920-х – в першій половині 1930-х років стан пожежної безпеки в УСРР значно погіршився. Це було пов'язано із репресіями в середовищі державних службовців, керівників пожежної охорони, політикою колективізації та розкуркулення (почалися масові підпали господарств, як протест селян проти державної політики). Попри заходи держави із поліпшення пожежної безпеки, збільшення жорсткості та відповідальності осіб у нормативно-правових актах з пожежної безпеки, активність добровільних пожежних дружин, рівень захищеності селянських господарств від вогню був низьким. Існували суттєві проблеми із пожежною безпекою також і у містах, хоча порівняно із сільським рівнем «пожежності» там ситуація була дещо кращою.

Ключові слова: УСРР, державні заходи з пожежної безпеки, пожежна безпека, пожежний інвентар, нормативно-правові акти, пожежні дружини, пожежна інспекція.

Kharlamov Mykhailo Ivanovych Doctor of Historical Science, Professor, Professor of the department of social and humanitarian disciplines, National university of civil protection of Ukraine, Cherkasy, <https://orcid.org/0000-0002-5289-0290>

Kosiak Svitlana Mykhailivna Candidate of Historical Science, Associate professor, Associate professor of the department of social and humanitarian disciplines, National university of civil protection of Ukraine, Cherkasy, <https://orcid.org/0000-0002-9817-5743>

Logovskyi Igor Mykolayovych Candidate of Historical Science, Associate professor, Associate professor of the department of international relations and political philosophy, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, <https://orcid.org/0000-0002-3975-9503>

Trypol's'ka Kateryna Serhiyivna 3rd year student of the Educational and Scientific Institute of Fire and Technogenic Safety, National university of civil protection of Ukraine, Cherkasy

STATE MEASURES AND REGULATORY ACTS ON FIRE SAFETY IN THE UKRAINIAN SSR (1921-1934)

Abstract. This scientific work examines and analyzes the main features of state measures to combat fires, as well as the specifics of regulatory legal acts (laws, regulations, orders, instructions) on fire safety in the territory of the Ukrainian Socialist Soviet Republic (USSR) in 1921-1934. The article examines little-studied and unexplored historical problems of implementing state fire prevention measures in collective farms, state farms, machine-tractor stations and in general in rural areas, as well as in industrial enterprises and in the urban area of the Ukrainian Soviet Republic. The features of state regulatory legal acts in the field of fire protection, their implementation in practice in the territory of the USSR during the years of the new economic policy and the establishment of the Stalinist totalitarian regime are also studied. The following conclusions were made: state measures to improve fire fighting and the implementation of regulatory legal acts on fire safety in the Ukrainian Soviet Republic at the beginning of the studied period faced significant socio-economic and legal difficulties (the economy of the Ukrainian republic in the early 1920s had not yet recovered from prolonged hostilities, there was a lack of finances, qualified personnel and material and technical equipment, etc.). However, by the mid-twenties of the twentieth century, the situation with fire safety gradually improved. State measures and the implementation of laws and regulations of various levels on fire safety had a positive impact on the general state of "fire safety" in the Ukrainian SSR until 1927. However, due to the curtailment of the new economic policy, the establishment and consolidation of the totalitarian regime in Ukraine in the late 1920s and the first half of the 1930s, the state of fire safety in the Ukrainian SSR significantly deteriorated. This was due to repressions among civil servants, fire department heads, the policy of collectivization and dispossession (mass arson of farms began as a protest by peasants against state policy). Despite state measures to improve fire safety, increasing the severity and responsibility of individuals in fire safety regulations, and the activity of voluntary fire brigades, the level of protection of peasant farms from fire was low. There were significant problems with fire safety in cities as well, although compared to the rural level of "fire safety" the situation there was somewhat better.

Keywords: Ukrainian SSR, state fire safety measures, fire safety, fire equipment, regulatory legal acts, fire brigades, fire inspection.

Постановка проблеми. Період 1920-х років та першої половини 1930-х років в історії УСРР була періодом глибоких соціально-економічних трансформацій, зумовлених новою економічною політикою, політикою колективізації та розкуркулення, індустріалізації та культурної революції. З огляду на це проблеми реалізації державних заходів із попередження та ліквідації пожеж та прийняття і дотримання законів, розпоряджень з пожежної безпеки мають різнобічний характер та цікаві для об'єктивного та ґрунтовного наукового аналізу. Сучасні історичні дослідження в українській державі, а також в країнах Європи і світу в період сьогодення, нажаль, не надають належної наукової уваги дослідженню та характеристиці проблемних аспектів історії справи боротьби з неконтрольованим вогнем в нашій державі.

Необхідно також вказати, що наукова актуальність вивчення зазначених аспектів і питань є, на погляд авторів цієї наукової статті, безумовною. Наукове висвітлення складних та проблемних питань справи боротьби з пожежами в УСРР, у 1920-х роках – першій половині 1930-х років, на думку авторів, є в повній мірі актуальним та науково значущим, оскільки надає можливість заповнити лакуни в історичній науці України та висвітлити раніше не досліджені питання. Необхідність визначити особливості державних заходів та нормативно-правових актів із пожежної безпеки на території УСРР в роки нової економічної політики, встановлення та посилення сталінського тоталітарного режиму зумовлює актуальність даної наукової розвідки. Науково-теоретична значимість цієї статті може пояснюватися ще й тим, що дослідження здійснене у цій науковій розвідці допомагає характеристиці раніше не висвітлених та не охарактеризованих проблем історії боротьби з вогнем нашої української держави. Практична наукова значимість цієї наукової статті може бути пов'язана із гіпотетичним використанням досвіду правників та державних службовців в сфері пожежної охорони минулого для сучасної сфери боротьби з надзвичайними подіями Державної служби України з надзвичайних ситуацій України (ДСНС України) в умовах сьогоденного військового часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зауважити, що дослідження питань впровадження та реалізації державних заходів і нормативно-правових актів із поліпшення пожежної безпеки в українській радянській республіці у третьому десятилітті – першій половині четвертого десятиліття ХХ сторіччя є такою проблемною тематикою в історії нашої держави, що ретельно та незаангажовано не висвітлювалася в українській історіографії, як нового так і новітнього часу, а також в історіографії інших країн зарубіжжя. Зацікавлення зазначеною достатньо незвичною науковою проблематикою спонукало авторів цієї наукової статті фактичне не

висвітлення вказаних історичних тем істориками України та інших європейських та світових країн. Один з авторів даного наукового дослідження видав монографію у 2019 році, що базувалася на широкій історичній джерельній базі, в якій було частково окреслені аспекти реалізації державних заходів та законів із пожежної безпеки на території української соціалістичної радянської республіки у 1920-х роках – у першій половині 1930-х років [1]. Однак спеціально особливості державних заходів та нормативно-правових актів із боротьби з пожежами в УСРР у часи нової економічної політики та комуністичного тоталітарного режиму не виділялися та не характеризувалися. Дана наукова робота «Державні заходи та нормативно-правові акти з пожежної безпеки в УСРР (1921-1934 рр.)» ґрунтується на малодосліджених архівних документах Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), та Державного архіву Сумської області (ДАСО). В ЦДАВО України і ДАСО і до тепер є в наявності значна кількість маловивчених, неопублікованих та неоцифрованих історичних архівних матеріалів з багатьох аспектів і проблемних питань історії України, в тому числі і з проблем впровадження та ефективності заходів української республіки з питань пожежної охорони та нормативно-правової бази у вказаній сфері у третьому десятилітті – першій половині четвертого десятиліття ХХ століття.

Мета статті – характеристика особливостей протипожежних заходів держави та нормативно-правових актів, спрямованих на поліпшення пожежної безпеки в УСРР у 1921-1934 роках.

Виклад основного матеріалу. Період нової економічної політики (1921-1927 роки) став етапом відновлення господарства, що було зруйноване світовою війною, революційними подіями та громадянським протистоянням. На території УСРР, де економічна дезорганізація поєднувалася з руйнацією міської та сільської інфраструктури, питання забезпечення пожежної безпеки набуло державного значення [1, с. 19]. Високий рівень пожеж у промислових підприємствах, на складах і в селах, де домінували дерев'яні споруди, вимагав системних організаційних і правових заходів. На початку 1920-х років пожежна охорона в УСРР мала фрагментарний характер. Часто вона складалася з невеликих міських команд, що підпорядковувались місцевим виконкомом або підприємствам. Однак уже в середині десятиліття було започатковано процес централізації та стандартизації.

У 1923 році пожежні підрозділи були офіційно включені до складу міліційних частин, що підвищило їх дисципліну та фінансування. У великих промислових центрах (Харків, Київ, Катеринослав, Одеса) створювалися спеціалізовані гарнізони, оснащені автомобільними помпами та насосами.

Паралельно активно формувалися добровільні пожежні товариства (ДПТ), які підпорядковувалися місцевим Радам і мали завдання не лише гасити пожежі, а й проводити просвітницьку роботу серед населення. Їхня діяльність поєднувала елементи громадської ініціативи з державною координацією, що відповідало духу НЕПу. Економічна ситуація початку 1920-х років залишалася складною. Нестача фінансів обмежувала можливість модернізації пожежної техніки. Більшість підрозділів користувалася кінними підводами, ручними насосами, відрами та бочками. Лише до 1926-1927 років завдяки централізованим закупівлям з'явилися перші автонасоси радянського виробництва [2, арк. 39].

Значну роль у матеріальному забезпеченні відігравали підприємства і кооперативи, які за власний рахунок утримували пожежні дружини. Водночас держава запровадила обов'язкове страхування від пожеж, що мало на меті частково компенсувати збитки та стимулювати дотримання протипожежних норм. У другій половині 1920-х років спостерігалось поступове зниження кількості великих пожеж у містах, що свідчило про підвищення рівня організованості пожежної справи. Проте в сільській місцевості ситуація залишалася складною – через низьку обізнаність селян, відсутність техніки й централізованих служб. Державна політика протипожежної боротьби в період НЕПу мала подвійний характер: з одного боку – прагнення централізувати управління, з іншого – залучення громадських ініціатив. Саме ця синергія державного контролю та добровільності створила підґрунтя для подальшого формування єдиної системи пожежної охорони у 1930-х роках. Пожежна політика УСРР у 1921-1927 роках відображала загальні тенденції розвитку радянської державності в добу НЕПу. У цей час відбулося становлення правових засад пожежної безпеки, створення перших інституцій державного контролю, активізація добровільних товариств і розвиток пожежно-технічної освіти. Незважаючи на матеріальні труднощі, сформовано базу, що забезпечила перехід до більш централізованої, професійної системи пожежної охорони в наступне десятиліття.

Перші нормативні акти з питань пожежної охорони у радянській державі з'явилися ще в РСФРР. Постанова Ради Народних Комісарів РСФРР від 17 квітня 1921 року «Про організацію пожежної охорони» закріпила засади централізованого державного керівництва пожежною справою. На її основі уряд УСРР розробив аналогічні документи, пристосовані до українських умов. У 1922 році Рада Народних Комісарів УСРР ухвалила «Положення про організацію пожежної охорони в містах і робітничих селищах», яким передбачалося створення пожежних частин при місцевих виконкомах і підприємствах, визначалися джерела їх фінансування,

обов'язки керівників та порядок підготовки особового складу [3, арк. 74]. Цим документом уперше було закріплено обов'язок державних і кооперативних організацій забезпечувати виконання протипожежних заходів, а також передбачено можливість притягнення до відповідальності за порушення правил пожежної безпеки.

Найважливішим органом у сфері пожежного нагляду став Народний комісаріат внутрішніх справ УСРР, який з 1923 року очолив роботу щодо розроблення інструкцій, правил та наказів, що регулювали пожежну безпеку. Важливими документами цього періоду стали: Інструкція НКВС УСРР «Про обов'язки пожежних команд і порядок їх дій під час пожеж» (1923 року видання), яка визначала внутрішній устрій команд, режим несення служби та систему підпорядкування; Циркуляр НКВС від 1924 року «Про посилення пожежного нагляду на промислових підприємствах», що встановлював вимоги до технічного обладнання підприємств, перевірок складів пального, деревообробних і хімічних виробництв; Постанова РНК УСРР від 1925 року. «Про затвердження Тимчасових правил пожежної безпеки для промислових підприємств», яка стала першим спробним технічним стандартом пожежної безпеки у республіці [2, арк. 47]. Зазначені нормативні акти мали не лише адміністративно-наглядовий, але й профілактичний характер, адже передбачали проведення інструктажів, навчань і обов'язкових перевірок стану об'єктів.

На місцевому рівні питання протипожежної безпеки регулювалися постановами губернських і окружних виконкомів. Вони зобов'язували органи самоврядування утримувати пожежні команди, закуповувати технічні засоби, проводити облік пожеж та звітність до НКВС УСРР. Зокрема, Харківський губвиконком у 1924 році прийняв «Інструкцію щодо організації добровільних пожежних дружин», якою визначалася структура, порядок комплектування та права таких дружин. Подібні акти ухвалювалися також у Київській, Одеській та Катеринославській округах. Місцеве законодавство відігравало ключову роль у практичній реалізації пожежної політики, адже саме виконками забезпечували матеріальне утримання команд і відповідали за дотримання загальносоюзних правил.

Паралельно з державними структурами в умовах НЕПу активно розвивалися добровільні пожежні товариства (ДПТ). Їхня діяльність регулювалася «Положенням про добровільні пожежні дружини» (1925 року), затвердженим НКВС УСРР. Документ визначав, що товариства діють під наглядом місцевих органів влади, фінансуються за рахунок членських внесків, підприємств і кооперативів, а також можуть залучатися до виконання державних завдань. Це положення стало правовою основою для масового розвитку пожежної самодіяльності населення в містах і селах.

Таким чином, на законодавчому рівні було встановлено двоїсту систему пожежної охорони—державну (професійну) та добровільну (громадську), що відповідало принципам поєднання централізованого управління та господарської ініціативи епохи НЕПу [2, арк. 54].

Нормативні акти 1920-х років передбачали адміністративну відповідальність за недотримання правил пожежної безпеки. Відповідно до Кодексу законів про адміністративні правопорушення УСРР (1927 року), власники підприємств, посадові особи та громадяни могли бути оштрафовані або притягнуті до дисциплінарної відповідальності за порушення пожежних приписів. Окрім того, карні справи могли відкриватися у випадках навмисного підпалу чи халатності, що призвела до тяжких наслідків. Такий підхід підкреслював зростання ролі держави у контролі за дотриманням пожежних норм і формування правосвідомості населення [3, арк. 106]. Протягом 1921-1927 років в УСРР було створено цілісну систему правового регулювання пожежної справи, що охоплювала адміністративні, технічні та освітні аспекти. Основними її рисами були: централізація управління під керівництвом НКВС; уніфікація нормативних документів за зразком загальносоюзних постанов; правове закріплення ролі добровільних пожежних товариств; розвиток механізмів адміністративної відповідальності. Ці заходи створили основу для подальшої інституціоналізації пожежної охорони у 1930-х роках, коли було запроваджено єдину державну систему протипожежного нагляду. Нормативно-правові акти з протипожежної боротьби в УСРР у період нової економічної політики стали важливим кроком у формуванні радянської моделі державного управління безпекою. Вони поєднали централізоване планування з елементами місцевої ініціативи та громадської участі, сприяли уніфікації правил, підвищенню дисципліни у промисловості та комунальному секторі. Правова база 1920-х років заклала фундамент для подальшого розвитку системи пожежного нагляду, що у 1930-х роках трансформувалася у професійно-державну пожежну охорону. Період 1928-1934 років в історії УСРР характеризувався докорінними трансформаціями політичної, економічної та адміністративної системи. Перехід від нової економічної політики до політики форсованої індустріалізації та колективізації супроводжувався посиленням централізації державного управління, у тому числі й у сфері пожежної безпеки. Пожежна охорона, яка в 1920-х роках мала переважно місцевий і частково громадський характер, у кінці десятиліття перетворилася на елемент загальносоюзної системи безпеки, підпорядкований силовим структурам. Державна влада розглядала протипожежну боротьбу не лише як технічну чи господарську справу, а як частину системи дисциплінування, контролю та мобілізації населення.

З 1928 року у зв'язку з початком першого п'ятирічного плану і згортанням НЕПу пожежна політика УСРР була спрямована на централізацію управління. Основною метою стало забезпечення безперебійного функціонування промислових об'єктів, які мали стратегічне значення для індустріалізації. Відповідно до загальносоюзних директив, усі підрозділи пожежної охорони підпорядковувалися Народному комісаріату внутрішніх справ. Добровільні пожежні товариства, що діяли на засадах громадської участі в добу НЕПу, поступово втрачали автономію та включалися в систему під контролем державних органів. Політика тоталітарної централізації відображалася і в риторичі: пожежна охорона розглядалася як «бойова ланка соціалістичного будівництва», а пожежні – як «червоно-армійці трудового фронту» [4, арк. 65].

Початок 1930-х років став етапом мілітаризації пожежної охорони. У 1932 році НКВС СРСР та НКВС УСРР ухвалили рішення про створення воєнізованих пожежних частин (ВПЧ) на об'єктах особливого значення – заводах важкої промисловості, транспортних вузлах, військових складах, електростанціях. В УСРР такі частини були сформовані у Харкові, Дніпропетровську, Києві, Одесі, Донецьку та Запоріжжі. Воєнізовані пожежні мали спеціальну форму, військову дисципліну та підлягали мобілізації в разі надзвичайних ситуацій. Вони не лише гасили пожежі, але й здійснювали контрольні-ревізійні функції, виявляючи «недбалість» або «саботаж» на підприємствах, що нерідко кваліфікувалися як злочини проти держави.

Пожежно-технічний прогрес у 1930-х роках був тісно пов'язаний з індустріальним розвитком. З 1929 року розпочалося серійне виробництво пожежних автомобілів у Харкові, що суттєво підвищило мобільність команд. У 1931 році в Харкові було створено пожежний технікум НКВС УСРР, який готував керівні кадри для пожежних частин. Також було затверджено єдині стандарти навчання, форми звітності й порядок ведення статистики пожеж. Згідно з урядовими постановами, у промислових підприємствах впроваджувалася обов'язкова система внутрішнього пожежного інструктажу, що мала профілактичний характер і водночас слугувала інструментом трудової дисципліни. Отже, пожежна охорона в цей період стала інструментом політичного контролю, а не лише службою безпеки [4, арк. 81].

Початок 1930-х років характеризувався розгортанням масових репресій, у тому числі й проти службовців пожежних органів. У звітах НКВС за 1933-1934 років фіксувалися випадки «шкідництва» у вигляді навмисного невиконання приписів або «недбалого ставлення» до пожежної справи.

Таким чином, пожежна служба стала складовою механізму сталінського контролю, що поєднував адміністративні функції з політичним наглядом. Будь-які порушення розцінювалися як прояв «ворожих елементів» або «антирадянської діяльності». Паралельно пожежна пропаганда набула ідеологічного характеру: у пресі та на плакатах пожежників зображали як «охоронців соціалістичного майна», а пожежну безпеку – як питання державної лояльності.

У 1932 році було затверджено «Положення про порядок розслідування та обліку пожеж», яке вперше запровадило централізовану статистику причин і збитків. Розслідування пожеж проводилися комісіями НКВС, часто спільно з органами ДПУ (Державного політичного управління). За недотримання приписів пожежного нагляду встановлювалася карна або адміністративна відповідальність. У деяких випадках пожежі трактувалися як результат “контрреволюційного саботажу”, що спричиняло політичні репресії проти відповідальних осіб. Таким чином, протипожежна політика набула рис карально-дисциплінарної системи, спрямованої на забезпечення «державної дисципліни» у виробництві [4, арк. 118].

У перші роки першої п’ятирічки радянська влада прагнула створити уніфіковану систему пожежного нагляду, здатну забезпечити безпеку в умовах індустріалізації. Уже з 1928 року розпочалося впровадження загальносоюзних стандартів пожежної безпеки, розроблених на основі постанов Ради Народних Комісарів СРСР. УСРР, як складова радянської федерації, зобов’язувалася адаптувати союзне законодавство до місцевих умов. Важливою рисою цього періоду стало поступове обмеження ролі місцевих органів самоврядування у пожежній справі. Якщо в 1920-х роках значну частину протипожежних заходів здійснювали добровільні товариства, то з початком індустріалізації акцент було перенесено на професіоналізацію та державний контроль. У 1929 році було прийнято низку постанов РНК УСРР, які зобов’язували створювати штатні пожежні команди при великих промислових підприємствах, будівництвах і транспортних вузлах.

Одним із перших документів цього періоду стала “Інструкція про організацію державного пожежного нагляду” (1928 року), затверджена Наркоматом внутрішніх справ УСРР. Вона закріплювала принцип обов’язковості пожежної інспекції на всіх промислових об’єктах, а також передбачала адміністративну відповідальність посадових осіб за порушення норм безпеки. У 1930 році було ухвалено «Положення про державну пожежну охорону при НКВС УСРР», яким остаточно ліквідовувалася попередня система підпорядкування пожежних частин місцевим виконкомам.

Відтепер пожежна охорона ставала частиною структури НКВС, тобто переходила під прямий контроль державного апарату примусу. Це відображало загальну тенденцію до централізації правоохоронної системи та посилення каральних функцій держави. Важливою складовою правового регулювання стали також будівельні та протипожежні норми, що затверджувалися відповідними наказами Наркомату комунального господарства УСРР (1931-1933 років). Ці акти встановлювали вимоги до проектування, розміщення і матеріалів промислових будівель, запроваджували обов'язкові перевірки протипожежного стану. Окреме місце посідали інструкції щодо пожежної безпеки в сільській місцевості, видані Наркомземом УСРР у 1932 році, які регламентували зберігання сільськогосподарської продукції, використання відкритого вогню та будівництво господарських споруд [5, арк. 40].

У 1933 році у структурі НКВС УСРР було створено Головне управління пожежної охорони, яке координувало діяльність усіх пожежних частин республіки. Цей орган мав функції нормотворення, інспекції, планування та підготовки кадрів. Його діяльність регулювалася «Положенням про Головне управління пожежної охорони НКВС УСРР» (1933 року), яке визначало організаційну структуру, завдання та права інспекторів. Одночасно відбувалася ліквідація добровільних пожежних товариств, які раніше діяли у містах і селах. Від 1934 року вони офіційно підпорядковувалися місцевим відділам НКВС, фактично втрачаючи автономію [1, с. 278]. Таким чином, пожежна справа перетворилася на централізований елемент державного контролю.

У 1928–1934 роках нормативно-правове регулювання протипожежної боротьби в УСРР зазнало суттєвих змін, що відображали процеси формування сталінського тоталітарного режиму. Пожежна охорона перестала бути локальною чи громадською ініціативою і стала складовою репресивно-адміністративного механізму держави. Прийняті акти – інструкції, положення, постанови РНК і накази НКВС – створили основу для функціонування централізованої системи пожежного нагляду, підпорядкованої партійно-державному апарату. Правова регламентація пожежної безпеки набула подвійного характеру: технічного (забезпечення безпеки об'єктів) і політичного (контроль за дисципліною праці та лояльністю населення). Таким чином, протипожежне законодавство УСРР у часи становлення сталінського режиму стало одним із проявів державної політики тотальної централізації, що перетворювала навіть технічні аспекти суспільного життя на інструмент ідеологічного контролю.

Висновки. Заходи держави з поліпшення протипожежної боротьби та реалізація нормативно-правових актів з пожежної охорони в українській

радянській республіці на початку досліджуваного періоду стикалися зі значними соціально-економічними та правовими складнощами (економіка української республіки на початку 1920-х років ще не оговталася від тривалих бойових дій, не вистачало фінансів, кваліфікованих кадрів та матеріально-технічного оснащення тощо). Однак, вже до середини двадцятих років XX століття ситуація із пожежною безпекою поступово покращилася. Державні заходи та реалізація законів і постанов різних рівнів з пожежної безпеки позитивним чином вплинули на загальний стан «пожежності» в УСРР до 1927 року. Однак, у зв'язку із згортанням нової економічної політики, встановленням і утвердженням тоталітарного режиму в Україні наприкінці 1920-х – в першій половині 1930-х років стан пожежної безпеки в УСРР значно погіршився. Це було пов'язано із репресіями в середовищі державних службовців, керівників пожежної охорони, політикою колективізації та розкуркулення (почалися масові підпали господарств, як протест селян проти державної політики). Попри заходи держави із поліпшення пожежної безпеки, збільшення жорсткості та відповідальності осіб у нормативно-правових актах з пожежної безпеки, активність добровільних пожежних дружин, рівень захищеності селянських господарств від вогню був низьким. Існували суттєві проблеми із пожежною безпекою також і у містах, хоча порівняно із сільським рівнем «пожежності» там ситуація була дещо кращою. В подальшому можливі наукові дослідження у галузі дослідження державних протипожежних заходів та нормативно-правових актів у згаданій сфері в УСРР у період після другої світової війни.

Література:

1. Харламов М. І. Становлення та розвиток системи пожежної безпеки в УСРР у 1918-1934 рр. : монографія. Харків : НУЦЗ України, 2019. 387 с.
2. Державний архів Сумської області (ДАСО). – Ф. Р-1043, оп. 1, спр. 3, 118 арк.
3. Державний архів Сумської області (ДАСО). – Ф. Р-5663, оп. 1, спр. 761, 139 арк.
4. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). – Ф. 2, оп. 2, спр. 629а, 198 арк.
5. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). – Ф. 34, оп. 13, спр. 641, 272 арк.

References:

1. Kharlamov, M. Iv. (2019). Stanovlennya ta rozvytok systemy pozhezhnoyi bezpeky v USSR u 1918-1934 rr. [Formation and development of the fire safety system in the Ukrainian SSR in 1918-1934]. *Kharkiv : NUCP of Ukraine*, 387 s. [in Ukrainian].
2. Derzhavnyy arkhiv Sums'koyi oblasti (DASO). [State Archives of Sumy Region]. F. R-1043. op.1. spr. 3. 118 ark. [in Ukrainian].
3. Derzhavnyy arkhiv Sums'koyi oblasti (DASO). [State Archives of Sumy Region]. F. R-5663. op.1. spr. 761. 139 ark. [in Ukrainian].

4. Tsentral'nyy derzhavnyy arkhiv vyshchych orhaniv vlady ta upravlinnya Ukrayiny (TsDAVOU Ukrayiny). [Central State Archive of the Higher Authorities and Administration of Ukraine (CSAHAAU)]. F.2. op.2. spr. 629a. 198 ark. [in Ukrainian].

5. Tsentral'nyy derzhavnyy arkhiv vyshchych orhaniv vlady ta upravlinnya Ukrayiny (TsDAVOU Ukrayiny). [Central State Archive of the Higher Authorities and Administration of Ukraine (CSAHAAU)]. F.34. op.13. spr. 641. 272 ark. [in Ukrainian].